

Debatt

John Lind

Knud den Helliges segl – et ægte præventionssegl?

Peringskiöld som segltegner¹

Med udgangspunkt i Johan Peringskiölds (1654–1720) segltegninger, der alene har bevaret det billedmæssige indhold af Knud den Helliges segl frem til vor tid, har Tue Hejlskov Larsen for nylig argumenteret for, at dette segl, der skulle have vedhængt det berømte gavebrev til Lunds domkirke fra 21. maj 1085, kan have været et falsum fra 1300-tallet.²

Den historiografiske baggrund herfor er Lauritz Weibulls affærdigelse af den tvivl om dokumentets, og dermed seglets ægthed, som Arthur Køcher havde rejst.³ Som resultat af sin undersøgelse hævdede Weibull, at dokumentets ”formler, besegling och sigill icke står i strid med, utan tvärtom återspeglar diplomatariska förhållanden under 1000-talets senare hälft . . .”; og specielt hvad seglet angår mente Weibull, at det havde sit direkte forbillede i Vilhelm Erobrerens noget tidligere – og bevarede – dobbeltsegl.

Siden da har Weibulls syn på sagen været fremherskende og Peringskiölds segltegninger er gentagne gange blevet afbildet som Knud den Helliges segl uden at der dog er blevet lagt noget yderligere forsknings engagement deri. Dog har der uden for Skandinavien, og uafhængigt af den skandinaviske diskussion rejst sig røster mod seglets ægthed eller dets attribution.

Således har F. E. Harmer, inspireret af Philip Grierson, anført at seglet rummer 1200-tals elementer og at falkeryttermotivet således genfindes på Henry IIIs (England (?)) og John I af Brabants segl samt på samtidige Brandenburg-mønter.⁴ Senere har R.-H. Bautier fremsat sine tanker omkring Knud den Helliges segl, dikteret af et snævert typologisk grundsynspunkt, ud fra hvilket et givet segls inspirationskilder alene søges i andre segl og som tenderer mod at erklære segl der ikke lader sig typologisk indpasse for falske. Bautier kommer ind på Knud den Helliges segl i forbindelse med udviklingen af det franske kongesegls X-klapstol, og følgelig er det aversens majestætsfremstilling han koncentrerer sig om. Her finder han, at den flagrende skulderflig opstår i Henry I af Englands segl (1103) og siden gentages i Stephens og Henry II's segl; kronetyperne finder han på sin side direkte imiteret efter Louis VII's eller Philipp Augusts segl; mens X-klapstolen åbenlyst er influeret af en af de samme to franske kongers segl. Bautier foreslår nu frimodigt, at dokumentet fra 1085 (i.e. gavebrevet) er fejldateret, og at det segl 1600-tals tegneren har reproduceret ikke er Knud IV's, men Knud VI's, og han ser ægteskabet mellem Philipp August og Ingeborg som det formidlende led: gennem dette segl ses således spor af det franske hofs politiske indflydelse.⁵

Nu har så Hejlskov Larsen atter taget seglet op til seriøs behandling på skandinavisk hold og underkaster det en tiltrængt “typologisk” og “funktionel” analyse af alle dets “konkrete udtryk” for at placere det “i den europæiske segludvikling”.

Som resultat af denne analyse finder Hejlskov Larsen en række momenter ved seglet enten anakronistiske eller på anden måde suspekter. For aversens vedkommende drejer det sig om:

1. Kronetypen, hvortil Hejlskov Larsen ingen paralleller finder, men som måske kan være en kronehjelms, der da tidligst kan være fra 12. årh.
2. Det flagrende skulderklæde, der helt savner paralleller (sml. Bautier).
3. Tronen, der som klapstol – og ikke bænk som man efter Vilhelm Erobrerens segl måtte forvente, – først findes i franske segl fra 1108 og 1141 samt i et skotsk fra c. 1100.
4. At den tronende alene holder et rigsæble er helt uden paralleller.
5. Højre arms og hånds stilling kendes først fra væsentlig senere segl; Valdemar Sejrs segl fra 1204 nævnes som muligt forbillede. Her og i andre tilfælde er hånden dog ikke tom, men holder et scepter. Under alle omstændigheder er håndstillingen 50 år for tidlig.

For reversens vedkommende hæfter Hejlskov Larsen sig ved:

1. At ryttertypen med falk ikke kendes fra nogen som helst kongesegl fra 1000–1250; fra andre segl dog fra 1100-tallets midte. På grundlag af 1200-tals eksempler formoder Hejlskov Larsen, at der til falkerytterseglts brug knyttes forestillingen om seglførers successions ret; efter successionen erstattes seglet af et fanerytter- eller kongesegl.
2. Hovedbeklædningen (kronehjelms) “er ikke kun segltypologisk ukendt” (sml. Bautier), men i sig selv atypisk for mandlige falkeryttere, og strider ydermere mod den foreslåede retslige implikation.
3. Hestefremstillingen, der ikke som Weibull hævder kan være en efterligning af Vilhelm Erobrerens segl, fremviser en kombination af galop fortil og skridtgang bagtil, mens der til denne segltype rettelig hører skridt- eller pasgang.
4. Endelig kan sporene med stjernetrisser tidligst være fra 1300-tallet.

Summen af så mange helt enestående træk og spredningen i tid og rum af mulige forbilleder gør, at man efter Hejlskov Larsens opfattelse må sætte et stort spørgsmålstegn ved seglets ægthed. Ingen “konge selv med sin bedste vilje har kunnet godkende 1085-seglaftrykket”. I en ekskurs fremsætter Hejlskov Larsen en mulig forklaring på seglets opkomstsituation: et oprindeligt segl skulle være bortrøvet, snarest c. 1300, hvorefter Lundekirken har ladet fremstille det foreliggende segl i 1300-tallet.

Dog kan det betvivles, om kombinationen af træk, der savner paralleller i andre segl, virkelig lettere lader sig forklare som elementer i et relativt sent, forfalsket segl end i et tidligt ægte segl. Ligesom det umiddelbart måtte synes mere kompromitterende for et segls ægthed, om dets elementer viste hen til et bestemt område i et snævert, men anakronistisk tidsinterval, fremfor at udvise en sådan spredning, som Hejlskov Larsen noterer.

En i første omgang vigtigere indvending, der kan rettes mod Hejlskov Larsens

fremstilling, er dog den, at han udgår fra Peringskiölds gengivelse af seglforlægget, nærmere bestemt den efter udgiverne af *Diplomatarium Danicum* såkaldte "ældste" tegning, uden nogetsteds at tage forbehold for, at tegningen muligvis ikke i alle detaljer troværdigt gengiver det for Peringskiöld foreliggende segls indhold. Der tales endog på grundlag af tegningen om "1085-seglaftrykket". Det på trods af, at Hejlskov Larsen i sit tyske resumé netop betragter sin afhandling som en "kildekritisk analyse af den ældste *tegning*" (kursiv JL).⁶ En sådan kildekritisk analyse måtte dog nødvendigvis have taget sit udgangspunkt i tegningernes opkomstsituation, dvs. i 1690erne, og først derefter forlægge undersøgelsen til 1085 og/eller det eventuelt senere tidspunkt, hvor forfalskningen skal have fundet sted.⁷ Såvel præsentationen af tegningerne i *Diplomatarium Danicum*, hvor de karakteriseres som indbyrdes "stærkt afvigende", ligesom den "ældste" tegning skal udvise "en revne i aversens højre side", som Weibulls opfattelse, at de hos "Peringskiöld bevarade avbildningarna . . . bära oförtydbara spår av den tid, då de tillkommit, och av en fritt supplerande fantasi", skulle ellers nok have kunnet give anledning til betænkeligheder og begrunde en nærmere analyse af tegningernes troværdighed.⁸

I det følgende skal vi nærmere undersøge Peringskiölds segltegninger for om muligt at få et indblik i, hvorvidt et eller flere af de træk Hejlskov Larsen hæfter sig ved kan mistænkes at hidrøre fra Peringskiöld snarere end fra hans seglforlæg. Til det formål må vi med udgangspunkt i den posthume udgave af hans "Åttartal", hvori også indgår det segl han tilskriver Knud den Hellige, inddrage hans øvrige produktion af segltegninger.⁹ Men først nogle ord om selve kildegrundlaget for hvor viden om seglet.

Materialet vi har til bedømmelse af indholdet af Knud den Helliges segl synes alene at bestå af de tre segltegninger, der er samlet i håndskriftet "Sveriges regenters samt deras höga anhörigas minnesmärken, samlade och beskrefne af Johan Peringskiöld, tilökte och fortsatte af Dan. Georg Nescher" på dettes ss. 86, 87 og 88.¹⁰ Udover disse tegninger samt trykkene i "Prof-Tryck" og "Åttartal", der ofte findes reproduceret, er indskriften belagt sammen med en summarisk beskrivelse af seglets indhold allerede mod slutningen af 15. årh. i Boecius Joannis hånd; således for aversens vedkommende: "ymago regis in solio sedentis. sculpta. Cuius ymaginis superscriptio. hec est Presenti regem. signo cognosce Cnutonem."; og reversen: "ymago quasi ducis uel equitis sculpta. Cuius superscriptio est Hic natum regis Magni. sub nomine cernis."¹¹ Denne beskrivelse var bekendt for Peringskiöld,¹² hvorfor seglets omskrift ikke nødvendigvis har været læselig, da hans tegninger udførtes.

I *Diplomatarium Danicum* præsenteres forholdet mellem tegninger og tryk således: "Den ældste af dem (p. 88), der udviser en revne i aversens højre side, synes gjort efter originalen. De to andre er overarbejdet på grundlag af den ældste tegning. Af disse er den yngste (p. 87), der er retoucheret og gjort færdig til tryk, det umiddelbare forlæg for den afbildning af seglet, der findes i Peringskiölds Proftryck . . .".

Hvorfor forholdet mellem tegningerne skulle være således er ikke nærmere begrundet, og helt korrekt er det næppe, idet tegningerne på s. 86 og 87 tydeligvist sti-

listisk er så nært knyttede til hinanden, at den ene nok er afhængig af den anden. Men det er da tegningen på s. 86, der er yngst. Tegningen s. 87 (Fig. 1) er en blyantstegning, der siden er overtegnet med sort tusch, således at blyantstegningen på en række punkter er modificeret. På ingen punkter stemmer tegningen på s. 86, (Fig. 2) der er en æstetiserende rentegning i brunt blæk, overens med blyantstegningen, men gentager en række af tuschtegningens karakteristika. Derimod kan det ikke udelukkes, at tegningen s. 87 er afhængig af den "ældste" tegning, ligeledes i brunt blæk, omend udgiverens formodning nok først og fremmest skyldes en antagelse om, at der ikke har eksisteret andre tegninger og at den sammenhæng hvori tegningerne nu optræder er oprindelig. Det sidste er næppe korrekt. Men visse træk i blyantstegningen synes faktisk at nærme denne til tegningen s. 88, (Fig. 3) for eksempel den ydre formgivning af kronen på reversen, hvorimod andre som den 5. tand i trissesporen ikke genfindes i tegningen s. 88.

Hvad der imidlertid først og fremmest slår en ved sammenligning af tegningerne er den stilistiske forskel mellem den "ældste" tegning s. 88 og de to andre, hvor den første tager sig så ubehjælpesom ud, at man vanskeligt kan tilskrive dem en og samme person. En vigtig omstændighed som udgiverne af *Diplomatarium Danicum* tilsyneladende har overset er, at sammenhængen hvori tegningerne nu forekommer er sekundær. Den skyldes ikke Peringskiöld, men Nescher, og det gør deres sammenføring derfor måske også. Som håndskriftet KB Fh 13 nu fremstår, er det et værk af Nescher, hvori indgår materiale af Peringskiöld. Bagerst i håndskriftet findes en alfabetisk fortegnelse i Neschers hånd – eller i det mindste med samme hånd, der har skrevet den frontispice, hvor værket tilskrives Nescher. I henhold til denne alfabetiske fortegnelse tilhører seglene på siderne 86, 87 og 88 ikke Knud den Hellige men er "Knut Johansson Långes /Folkunge/", og placeringen i håndskriftet svarer hertil, eftersom de følger efter tegninger af Karl Sverkerssons segl (s. 62–63), Knut Erikssons (s. 66–67), Erik Knutssons (s. 73), Johan Sverkerssons (s. 75), Erik Erikssons (s. 77) og søstrene Benedikta og Katarina¹³ Sunesdøtre (s. 78) af hvilke sidstnævnte var den foregående konges dronning. Umiddelbart efter Knud Långe følger så en fremstilling af Birger Jarl på s. 88(a).

Placeringen af tegningerne, der er løstegninger, klistret ind på blanke sider, således at avers og revers på tegningerne på henholdsvis ss. 86 og 87 er tegnet på et og samme papir, mens de på s. 88 er tegnet på hvert sit stykke papir, skyldes altså Nescher og ikke Peringskiöld (idet han jo ved, at der er tale om Knud den Helliges segl). Den indbyrdes sammenhæng hvori de nu fremstår skyldes derfor formodentlig også Nescher. Dette underbygges af, at mens de to stilistisk beslægtede tegninger på ss. 86 og 87 synes upåklageligt bevaret er de to stykker med den "ældste" tegning på s. 88 inden indklistringen udglattede efter at have været sammenkrøllede.

Det er derfor muligt, at Nescher har samlet tilfældigt bevarede tegninger af Knud den Helliges segl, der kan have haft forskellig oprindelse og eventuelt også være udført af forskellige hænder. Nescher har da enten ikke kendt til eller accepteret Peringskiölds identifikation af seglene som Knud den Helliges, men har tilskrevet dem Knud Långe.

På den baggrund er det nok klogest ikke at udtale sig for kategorisk om forholdet mellem seglforlæg, den "ældste" tegning s. 88 og den "yngste" tegning s. 87. Derimod kan vi nok regne tegningen s. 86 for at være af samme hånd som s. 87 og sekundær i forhold til denne, hvilket dog ikke udelukker, at de divergenser den fremviser skulle kunne afspejle seglforlægget.

Fig 1. Kungl Bibl, Stockholm: Fh 13, s. 87. Knud den Helliges segl.

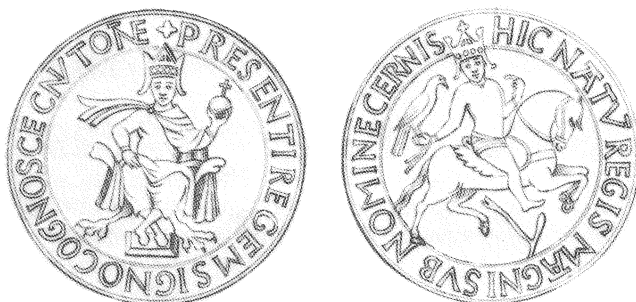

Fig 2. Kungl Bibl, Stockholm: Fh 13, s 86. Knud den Helliges segl.

Fig 3. Kungl Bibl, Stockholm: Fh 13, s. 88, Knud den Helliges segl, “ældste” tegning.

Hvad der nu har interesse er at notere sig de punkter, hvor tegningerne viser forskelle, der går udover det rent stilistiske – en afgrænsning der dog er vanskelig at foretage. Idet sådanne forskelle skulle kunne indicere hvor forlæggert har været uklart eller eventuelt defekt.

Forskelle finder vi i kronerne, der, identiske på tegningerne ss. 86 og 87, her er af en lettere og mere ornamenteret konstruktion, specielt hvad angår falkeryttere. I konturene er der stor lighed mellem kronerne på avers og revers, men om de rent faktisk har været identiske er vanskeligt at afgøre; men i hvert fald er alle tegninger enige om at udstyre reversens krone med liljeornament. På aversen er det ellers nærmest højre hånds stilling, der påkalder sig opmærksomhed, idet den på den "ældste" tegning holdes i hoften, mens den på de andre ligger på låret. Den draperede overdel af klædningen over venstre arm og skulder er på tegningerne ss. 86 og 87 samlet med en knap på højre skulder, hvorfra så den flagrende skulderflig udgår. På den "ældste" tegning er der ingen sammenhæng mellem de to dele.

På reversen falder det først og fremmest i øjnene, at rytteren på tegningen s. 87 er udstyret med både stigbøjle og trissespo, på den "ældste" tegning kun trissespo, mens begge dele mangler på tegningen s. 86. Desuden er hestens seletøj mangelfuldt tegnet på den "ældste" tegning i forhold til de to andre tegninger, ligesom der er forskelle i sadelgjord og sadel. På den "ældste" tegning sidder falken på en pind, på de to andre direkte på rytterens hånd.

Tegningen på s. 86 står alene med følgende træk: den udelader den tilsyneladende funktionsløse figur i reversens øverste højre (som set fra beskueren) hjørne under "CN" i "HIC NATVM", rytterens venstre ben er ikke tegnet, hans dragt er ikke forsynet med krave kun med knap og lændeklædet er ikke tegnet ringbrynjeagtigt.

Alt i alt er der altså visse indikationer for at seglforlægget kan have været defekt eller utydeligt på en række punkter, især knyttet til kronen, håndstillingen og klædedragten på aversen og på reversen ligeledes kronen samt spo m. m. Men kan vi iøvrigt gå ud fra, at tegninger og tryk troværdigt gengiver forlæggets faktiske indhold? For at belyse dette ser vi nu nærmere på nogle af hans øvrige segltegninger som de fremstår især i "Åttartal".

I "Åttartal" er udover Knud den Helliges segl gengivet en lang række svenske konge- og fyrste (jarle) segl. Hvad der her først falder i øjnene er forskellen i den teknik, der er anvendt ved gengivelse af de forskellige segl i almindelighed og seglens defekter i særdeleshed.

I samme stil som Knud den Helliges segl og ligeledes uden angivelse af defekter finder vi Birger Jarl Brosas segl (s. 42). Uden angivelse af defekt, men tegnet i helt anden stil er Birger Jarls (Bjälbo) (s. 72). Men for langt de fleste segls vedkommende signalerer Peringskiöld på forskellig vis defekter, hvorved der anvendes i det mindste fire forskellige metoder: 1) som den almindeligste afgrænses den bevarede del fra den af Peringskiöld rekonstruerede del ved en stiplet linie. Således Knut Erikssons segl (s. 56), Erik Knutssons (s. 57) og Erik Erikssons (s. 58). I enkelte tilfælde har Peringskiöld ikke kompletteret den manglende del, men nøjes med at skitsere seglets omrids, t. x. Magnus Ladulås' hertugsegel (s. 73); 2) en anden metode anvendes ved gengivelsen af Karl Sverkerssons segl (s. 92), hvor den bevarede del afgrænses med en fuldt optrukken linie, mens rekonstruerede træk, hovedsageligt omskriften, tegnes med en finere streg; 3) i Magnus Ladulås' kongesegl, hvori Trekroner tilsyneladende første gang optræder, gengiver Peringskiöld omskriftens tekst negativt (hvid tekst på sort baggrund, (s. 74). På B. E. Hildebrands tid var kun seglets centrale dele bevarede, og han formodede sikkert med rette, at Peringskiöld nok ikke har kunnet læse mere af seglet;¹⁴ 4) endelig er der enkelte tilfælde hvor Peringskiöld lader sig nøje med at gengive de bevarede dele af det tegnede segl. Det er dog typisk kvindesegl så som Erik Läspes dronning, Katarinas segl (s. 58)¹³ og et

af hendes søsters, Benedikta Sunesdatters segl (s. 95); segl som Peringskiöld generelt gør mindre ud af.

Denne metodiske mangfoldighed er formodentlig resultat af, at Peringskiöld har arbejdet med materialet over en lang periode og måske har haft flere forskellige personer involveret heri. Det viser, at man enten ikke har kunnet, eller har set noget formål i at benytte sig af én konsekvent metode ved angivelse af, hvad der reelt har foreligget bevaret og hvad der er rekonstrueret på egen hånd.

Med henblik på gengivelsen af Knud den Helliges seglbillede er spørgsmålet nu, om vi af den kendsgerning, at Peringskiöld i tryk lader det fremstå som fuldstændigt bevaret og uden defekter, også tør slutte, at det har foreligget for Peringskiöld i en lige så komplet og fejlfri form.

Dette spørgsmål belyses nærmere ved at betragte Birger Jarl Brosas segl. Dette er som sagt tegnet i en stil der ligger tæt op ad Knud den Helliges segl, hvilket måske kan indebære, at det stammer fra samme tid. Ligesom Knud den Helliges segl fremstår seglbilledet i "Ättartal" fuldt læseligt og uden antydning af defekter. Seglet er imidlertid bevaret, men er nu defekt, således at den nederste halvdel af omskriften samt dele af hestens bagben og hale mangler. Nu forholder det sig imidlertid sådan, at der i Peringskiölds samling "Furstlige Minnen" i det svenske rigsarkiv findes indklistret dels samme tryk som også anvendes i "Ättartal" dels en blyantstegning af seglet. Denne blyantstegning fremviser selv samme defekter som kendetegner seglet idag. Dog således, at denne tegning fejlagtigt har spejlvendt det bogstavfragment, der tolkes som "D" i "DUCIS".¹⁵

Så bortset fra den signalerede "revne" i den "ældste" tegning af Knud den Helliges segl, har vi altså uafhængigt og fra et reelt eksisterende segl sikker viden om, at vi af fremstillingen af seglene i tryk intet kan slutte om seglforlæggenes bevaringstilstand, selv når de i trykket fremstår komplette.

Det er derfor af interesse at observere hvilke friheder Peringskiöld har tilladt sig ved kompletteringen af de segl, hvor han selv angiver omfanget af defekterne. Vi vender os her naturligt til de mest beskadede segl, såsom Erik Knutssons (s. 57) og sønnen Erik Läspes segl (s. 58).

Af det første fandtes på Peringskiölds tid, ligesom på Hildebrands tid (idag betydeligt mindre), kun et lille fragment af dobbeltsegles centrale parti.¹⁶ På aversen ser man kongens brystparti fra mave til hals; højre hånd er placeret mellem mave og bryst og holder på en stav, der skæres af ved skulderen, mens venstre arm strækker sig ud fra kroppen, men skæres af ved albuen. Det er alt. Dette har så Peringskiöld kompletteret med en venstre hånd med et rigsæble; et hoved med krone og livlige ansigtstræk; højre hånds stav er forlænget til et scepter; kongens nederste del er placeret på en tronstol, hvis forben Peringskiöld har ment sig vide sluttede med hver sin kugle foroven; kongens underkrop er desuden dækket af et stærkt draperet klæde. Aversen fuldendes med en fuldstændig omskrift, med kors foroven og ordadskillende punkter. Reversen, der kun viser hoved og bryst af to mod hinanden vendte løver (el. leoparder) er kompletteret på lignende måde.¹⁷

Af Erik Läspes segl (Fig. 4) er ikke meget mere bevaret,¹⁸ men også det har Peringskiöld fuldstændigt restitueret. I dette tilfælde er dog så meget bevaret af tronstolen, at rekonstruktionen er rimeligt sikker. Men hvad der her særligt interesserer er de forskelle som Peringskiöld indfører mellem faders og søns segl, hvor ingen af dem eller kun en er bevaret: Erik Läspes ansigt er rekonstrueret med individuelle træk i forhold til faderen – begge dog med en forbavsende lighed med Knut Eriks-

son, hvis ansigt er bevaret, – overkroppens beklædning er af en anden type og såvel scepter som krone er tegnet med forskelle i detaljer i forhold til faderens; forskelle for hvilke der ingen hjemmel kan have været. Dette understreges om vi inddrager tegningerne i Fh 13, der er blyantstegninger, hvor de bevarede dele er optegnet i tusch. I seglene ses dog også udviskede rester af tidligere blyantstegninger, som især ses på reverserne (Fig. 4) og udviser stor usikkerhed med hensyn til placeringen af løverne i seglbilledet. Endog i den angiveligt bevarede del.

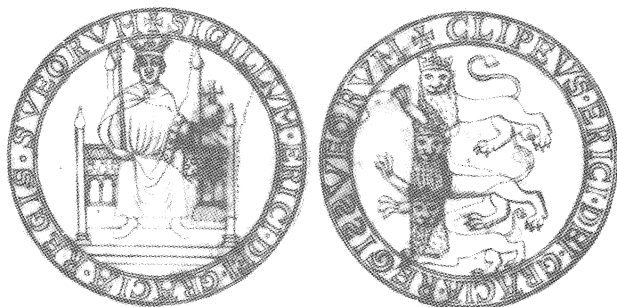

Fig 4. Kungl Bibl, Stockholm: Fh 13, s 77. Erik Läses segl.

Peringskiöld har altså tilladt sig store friheder i sine seglgengivelser og vi har al mulig grund til at forholde os skeptiske med hensyn til deres troværdighed i forhold til forlæggene. Ubetydelige fragmenter har for Peringskiöld været fuldt tilstrækkeligt grundlag til at rekonstruere komplette segl ned til mindste detalje. Hvor skeptiske vi bør være med hensyn til detaljer i specielt Knud den Helliges segl viser en detalje i Peringskiölds gengivelse af Karl Sverkerssons segl fra 1164/67 (s. 92).

En af de for Hejlskov Larsens argumentation helt centrale detaljer i Knud den Helliges segl er tilstedeværelsen af trissespore på falkerytteren. Det er på grundlag af disse, at han gentagne gange understreger, at seglet først kan være fra 1300-tallet eller senere.¹⁹ Nu forholder det sig imidlertid således, at Peringskiöld udover rytterbilledet på Knud den Helliges segl også har forsynet rytteren på Karl Sverkerssons dobbeltsegl med trissespore, (Fig. 5) hvilket i 1160erne fortsat er klart anakronistisk. Seglet er imidlertid bevaret, vedhængende det ældste svenske originaldokument. Her finder vi dog ingen trissespore, men derimod som vi måtte forvente i et segl fra den tid en pigspore.²⁰ Peringskiöld har altså, helt unødvendigt ud fra forlæggene, på eget initiativ tilføjet trissespore på Karl Sverkerssons segl. Når han har kunnet gøre det her har han også kunnet gøre det på Knud den Helliges segl. Weibulls karakteristik af tegningerne som resultat "av en fritt supplerande fantasi" lader sig altså ikke afvise. Vi kan ikke tillægge tilstedeværelsen af trissespore i Knud den Helliges segl nogen som helst betydning i spørgsmålet om dets ægthed og endnu mindre som daterende belæg for en mulig forfalskning.²¹

Kan vi da overhovedet sige noget sikkert om indholdet i det segl, der lå til grund for Peringskiölds tegninger? Vel, et kriterium for, hvad vi kan forvente seglet har

Fig 5. Kungl. Bibl., Stockholm: Fh 13, s 62. Karl Sverkerssons segl.

indeholdt kunne være, at når Peringskiöld på sin tegning af Knud den Helliges segl afbilder elementer vi ikke genfinder på andre af hans segltegninger, så er det fordi det han fandt på dette segl ikke lod sig identificere med tilsvarende elementer på hans andre, hovedsageligt svenske seglforlæg. I så fald skulle vi kunne regne med, at Peringskiöld på aversen af Knud den Helliges segl forefandt en fyrste, iklædt en usædvanlig hovedbeklædning, siddende på en sædvanlig trone; mens han på reversen sandsynligvis har forefundet en falkerytter.

Hvad hovedbeklædningen angår, har Peringskiöld udover diverse hjelme, som vi her kan se bort fra, kendt til to typer af kroner. Den tidligste på Karl Sverkerssons segl, der kan have været af samme type som Erik den Helliges bevarede gravkrone, og så liljekronen, hvormed de senere konger er udstyret. Åbenbart har ingen af disse i Peringskiölds øjne modsvaret Knud den Helliges hovedbeklædning.²²

Hejlskov Larsen vælger nu at opfatte denne hovedbeklædning som en hjelmkrone uden dog at kende til nogen tilsvarende – den kan da tidligst være fra 12. årh. Det forekommer dog at tilføje seglbilledet en unødvendig anakronisme. Utvivlsomt er der tale om en tag- eller gavlkrone med pendilium²³ en type, der netop forekommer rigeligt, blandt flere andre kronetyper, på samtidige danske – og udenlandske – mønter, blandt andet på Knud den Helliges egne mønter. Flere af disse kroner fremviser konturer, der ligger endog meget tæt op ad hovedbeklædningen på Knud den Helliges segl.²⁴ Har der på seglet blot været rudimentære spor af disse konturer, har resultatet let kunnet blive det vi finder på Peringskiölds tegninger. Disse, der jo iøvrigt fremviser indbyrdes afvigende detaljer, kan derfor ikke danne grundlag for en påstand om, at hovedbeklædningen skulle være anakronistisk. Snarere udgør denne et indicium for seglets samtidighed med mønterne.

Heller ikke tronstolen udgør fuldgyldigt indicium på anakronisme og dermed falsum. Hejlskov Larsen mener ganske vist, at hvis Knud den Helliges segl skal være samtidigt med Vilhelm Erobrerens segl burde kongen have siddet på en bænk og ikke en klapstol. De tidligste daterede eksempler på klapstolen, som Hejlskov Larsen henviser til, er dog så nære i tid som 1100 (skotsk) og 1108/41 (franske), at der egentlig ikke er substans i argumentet. Desuden er typen i almindelig brug på andre herskerfremstillinger end segl siden 800-tallet,²⁵ så selv om typen ikke skulle findes på samtidige segl skulle det meget vel kunne bero på en tilfældighed. Imidlertid findes typen allerede i den franske kong Philipp Is helt samtidige segl.²⁶ Dette segl er tydeligt det direkte forbillede for de franske eksempler fra 1108 og 1141, som

Hejlskov Larsen henviser til, og typens optagelse i de franske kongers segl kan temmeligt sikkert dateres til intervallet 1071–80.²⁷

Den type Hejlskov Larsen først finder anvendt i Frankrig fra 1108 har altså eksisteret helt samtidigt med Knud den Helliges regering. Eksemplet viser, hvor vanskeligt det er at operere med et begreb som anakronisme i en tid, hvor vi procentuelt har så lidt bevaret og alligevel har så svært ved at få et sikkert overblik over det, der er bevaret. Netop klapstolstypen understreger dette forhold, idet et “klapstols”-signet fra et i sammenhængen interessant område, som sikkert må være ældre end Knud den Hellige, er bevaret.

Tilsyneladende har vi ikke bevaret seglaftryk fra nogen af de tidlige flandriske grever Balduin (I–IV og VI). Til gengæld blev i begyndelsen af dette århundrede i Læborg sogn fundet et signet, der synes at måtte have tilhørt en af disse grever, og da snarest Balduin IV (988–1035), idet dets indhold ikke modsvarer de segl, hvis udseende vi har kendskab til, fra Balduin V (1035–67) og Balduin VII (111–19): begge ryttersegel.²⁸

Signetet med omskriften “BALDVVINVS DVX FLANDRENSIV” viser hertugen siddende tydeligvis på en klapstol, holdende et sværd i højre hånd og et spyd eller lansse i venstre.²⁹ Seglets indhold, der ikke genfindes på andre kendte segl, tyder også på, at det må tilskrives en af de tidlige Balduin’er. Dets eksistens og indhold viser, at det “typologiske” argument for og imod ægthed må anvendes med større forsigtighed, end det ofte sker. Et andet tidligt flandrisk segl, angiveligt Arnulf Is og dateret til 941, hvor greven ligeledes afbildes siddende på stol med et sværd i højre hånd, mens venstre hånds indhold næppe længere lader sig bestemme, har således delt forskningen i to lejre for og imod dets ægthed, hvor argumentationen imod dets ægthed netop har været, at typen, majestætsfremstilling, i Tyskland først er kendt fra 977 og i Frankrig fra Henri I (1031–60).³⁰ Den underliggende – og ubeviste – antagelse er, at også de tidligste segltyper anslutter til en allerede fast udviklet typologi, og at nye segltyper ikke opstår i, hvad man opfatter som “perifer” områder. Det fundne signet viser, at der fandtes en tidlig flandrisk majestætsfremstilling med selvstændige træk overfor de typer, vi ellers har kendskab til, og at der samtidigt ikke er så stort et kronologisk gab mellem Arnulf Is segl og senere kendte flandriske segl. Ved at tilbageprojicere en senere tids typologiske normsæt bliver det nemt den moderne historiker, der kommer til at arbejde anakronistisk, fremfor at postulerede seglforfalskere afslører sig selv ved ikke at overholde en sådan typologi.

Af træk som Hejlskov Larsen iøvrigt hæfter sig ved i argumentationen mod ægtheden af Knud den Helliges segl står tilbage: det flagrende skulderklæde, den tomme højre hånd og dens placering, samt, på reversen, hestens gangart. Af disse er det kun håndstillingen Hejlskov Larsen finder anakronistisk, idet de øvrige blot fremstår uden paralleller fra andre kendte segl og derfor passer lige godt eller dårligt til et hvilket som helst tidspunkt. Hvad håndstillingen angår findes den dog allerede på Ottonernes segl (her dog på bustesegl) samt Louis VIIs segl fra 1138, altså længe før Valdemar Sejrs segl som Hejlskov Larsen henviser til.³¹ Men mere relevant er det måske, at vi finder principielt samme håndstilling på reversen af Edvard Bekenderens dobbeltsegel fra 1050erne, hvor venstre hånd holder et sværd der hviler på skulderen. Hånden er dog her løftet højere mod brystet end på tegningerne af Knud den Helliges segl. På den anden side så vi, at Peringskiölds tegninger har forskellige løsninger til præcist hvor hånden skulle placeres, så dens placering er nok ikke fremgået helt klart af forlægget.³²

Hvad hestens gangart angår har Hejlskov Larsen ret i, at den ser mærkelig ud og slet ikke modsvarer, hvad vi måtte forvente at dømme efter de senere kendte falke-ryttersegl.³³ Men kan det nu ikke tænkes, at det segl Peringskiöld har haft liggende foran sig har haft en sådan defekt, at han ikke klart har kunnet skelne hestens forparti? I så fald havde han at dømme efter sine øvrige segltegninger kun kendskab til heste i gallop, og han kunne da – hvis han ikke havde godt kendskab til kontinental segltradition – have rekonstrueret sin hest netop som den fremstår på segltegningen. Især om han har ladet sig lede af Karl Sverkerssons segl (jvf. også trissesporrene), hvor forbenene holdes bøjet og ikke fremstrakt som det ellers oftest er tilfældet i fremstillinger med heste i gallop.

Men var Peringskiölds forlæg nu defekt i dette parti? Vi kan selvfølgelig ikke udtale os herom med sikkerhed. Som ovenfor nævnt er der på den “ældste” tegning med streg angivet noget man i *Diplomatarium Danicum* har tolket som en revne, men som at dømme efter Peringskiölds tegninger iøvrigt snarere udtrykker, at den del der afgrænses udadtil, dvs stort set halvdelen af omskriften (“ESENTI REGEM (SIGN)O COG”) plus dele af det øvrige segllegeme har manglet. Desuden er der fra den nedre del af stolens højre ben til fodskamlen en fuldt optrukken linie længere inde i seglet end den stiplede linie. Men er defekterne hermed udtømt? Næppe, for det første bemærkes, at der på reversens modsvarende del af seglet ikke signaleres nogen tilsvarende defekt, hvilket næppe kan modsvare realiteterne med så omfattende en defekt på aversen. Til gengæld fremviser reversen – fælles for alle tegninger og tryk – nogle mærkelige figurer, der tilsyneladende ingen funktion har i seglbilledet og derfor kunne tænkes at være reminiscenser af figurer, som Peringskiöld ikke har kunnet tolke. Det drejer sig dels om den forgrening, der ligesom vokser op fra “G” i omskriftens underdel, samt figuren over venstre hånd, under omskriftens “CN” (denne dog udeladt i tegningen s. 86). At dømme efter andre falke-rytterfremstillinger kunne forgreningens højre arm (set fra beskueren) meget vel tolkes som en reminiscens af hestens højre ben, som burde have været strakt nedad. Mens figuren over rytterens venstre hånd er placeret hvor vi kunne have forventet hestens ører på et normalt oprejst hoved på hest i skridtgang. Som fremstillingen er på den “ældste” tegning har Peringskiöld på det nærmeste måttet knække halsen på hesten for at få den i stilling. Gennemlyser man den “ældste” tegning mod tegningen s. 87 ser man, at halsene radikalt adskiller sig fra hinanden, idet den på s. 87 er sænket samtidig som den er gjort tykkere; en tendens der er fortsat på tegningen s. 86.

Er en sådan defekt på reversen forklaringen på den mærkelige hestefremstilling og de uforklarede figurer kunne det meget vel tænkes, at aversen var defekt i det modsvarende felt, altså den side hvor vi finder det mærkeligt flagrende skulderklæde og leder forgæves efter et scepter eller måske sværd. Sammenholder vi Peringskiölds tegning med seglfremstillinger, hvori forekommer samme håndstilling – f.eks. Wilhelm II af Hollands segl, hvormed Hejlskov Larsen illustrerer sin artikel (s. 24) eller Knut Erikssons segl (type 1)³⁴ – er det påfaldende, at Knud holder rigsbælet med samme løftede håndstilling – imodsætning til senere danske segl, hvor den almindeligvis holdes ind mod kroppen. Ligeså påfaldende er det imidlertid, at det uforklarede, flagrende skulderklæde, i det mindste på den “ældste” tegning, modsvarer folderne over den overarm, der holder scepteret, med samme knæk ved albuen. Peringskiöld har tegnet Knuds venstre arm iklædt et rigt foldet klædestykke, der er fortsat under armlænet. Højre arm er derimod tegnet helt uden tilsvaren-

de ikklædning, skønt det fra tronstolen nedfaldende klædestykke synes at forudsætte en parallel. Det er derfor nærliggende i det flagrende skuldeklæde at se reminscenser af originalens oprindelige armstilling. Til sagen hører, at Knud den Helliges venstre arm her er tegnet ca. 50 % længere end den højre, hvorfor den oprindelige armstilling bør have været i nærmere kontakt med det flagrende skulderklæde.

Det er altså muligt at såvel venstre side af aversen som højre side af reversen på Peringskiölds seglforlæg har været defekte; og at Peringskiöld derfor har tegnet sit seglbillede dels på grundlag af de hovedsageligt svenske segl og seglfragmenter, der iøvrigt lå til grund for hans samling af segltegninger, dels på grundlag af figur-reminiscenser på seglforlægget, som han har forsøgt på, men ikke helt har lykkedes med at få til at hænge sammen. Er dette korrekt, lader træk som hestens gangart, det flagrende skulderklæde samt det manglende scepter eller sværd sig lige så lidt anvende i en argumentation for, at Peringskiölds seglforlæg skulle have været et falsum, som tilstedeværelsen af trissespore.

Tilbage som et nogenlunde sikkert element i Peringskiölds seglforlæg står falke-ryttermotivet, og skal der på grundlag af Peringskiölds segltegninger argumenteres mod seglets ægthed må det ske ud fra dette. Hejlskov Larsens indvendinger mod motivet går dels på, at han ikke kender kongesegl af denne type fra perioden 1000–1250 – en indvending der dog ikke forekommer helt relevant, da det jo kun er averssen, der udgiver sig for kongesegl (ligesom Vilhelm Erobrerens hertugesegl for Normandiet jo ikke bliver til et kongesegl ved at være avers eller revers til hans kongesegl for England). Andre grupper brug af typen kan tidligst dateres til midten af 1100-tallet. Desuden mener Hejlskov Larsen, i anslutning til R. Kahsnitz på grundlag af 1200-tals materiale, at der til brugen af falkeryttermotivet i mandlige segl knytter sig forestillingen om, at seglfører har arveret “til et len men (endnu) ikke har den fulde råderet over et sådant” (s. 25–26).³⁵ Dette, finder Hejlskov Larsen, passer udmærket til reversens legende i snæver forstand, men sammenholdt ”med averssens regentfremstilling forekommer kombinationen at være temmelig absurd”.

Præcist hvori det absurde skulle bestå forklares ikke. Der er jo ikke noget ualmindeligt i, at segl og kontrasegl ikke er kongruente, at de ikke giver udtryk for et og samme sagforhold, hvilket måske endog er den oprindelige tilskyndelse til dobbeltseglets brug. Vilhelm Erobreren giver jo således med sit segl udtryk for både kongeværdighed som engelske konge og hertugværdighed som hertug af Normandiet, hvorved han endog fremstår som en anden konges vassal. Man kan måske opfatte det som lidt af en absurditet, at Louis VII i sit dobbeltsegl fremtræder som både fransk konge på averssen og som sådan som sin egen vassal qua hertug af Aquitaine på reversen. Men om man betænker Normandiets politiske vægt, samt hvilken forøgelse af franske kongens magt besiddelsen af Aquitaine betød forstås begge forhold. Hvis det absurde derimod specifikt skal ligge i, at regentværdigheden kombineres med arvekrav, hvad skal man så mene om Guillaume de Forcalquiers (ca. 1150–1208) dobbeltsegl, hvor han netop på den tid, hvorfra det materiale stammer, der skal begrunde arveretsteorien, på averssen fremstilles som sværdrytter og på reversen som falkerytter. I sit segl som greve af Forcalquier bruger han en omskrift, der løber over både avers og revers: “+ SIGILLVM WI: COMITIS // + FORCALCARIENSIS”,³⁶ mens han som greve af Provence på begge sider har

“+ SIGILLVM WI: COMITIS PROVINCIE”.³⁷ Er kombinationen på Knud den Helliges segl absurd er den det i endnu højere grad på disse reelt eksisterende segl.

Men hvorfor skulle en regerende konge, når han bruger et dobbeltsegl, ikke udover sin kongeværdighed også kunne give udtryk for et arvekrav, som han måtte mene sig at have? Deri er der intet absurd.

I sit falsifikationsscenario må Hejlskov Larsen forklare tilstedeværelsen af falkeryttermotivet med, at det kom med “i mangel af bedre” (s. 28).³⁸ Ser vi imidlertid seglet som et ægte udtryk for situationen i 1085 fremstår reversens falkeryttermotiv i sammenhæng med omskriften i et anderledes skarpt lys.

Ser vi nemlig Knud den Helliges segl som ægte, så har han åbenbart dels villet understrege sin kongeværdighed, hvilket han har gjort ved hjælp af aversens majestætsfremstilling og omskriften “PRESENTI REGEM SIGNO COGNOSCE CNUONEM”, hvor man mærker sig, at denne kongeværdighed ikke begrænses til noget bestemt territorium.³⁹ Mens han på reversen ved omskriften “HIC NATUM REGIS MAGNI SVB NOMINE CERNIS” fremhæver sig som søn af Svend Estridsen⁴⁰ i sammenhæng med en billedfremstilling til hvilken, der i hvert fald senere nyyttedes forestillingen om arveret.

Det budskab, der er indeholdt i seglet, udsender Knud den Hellige nu netop i foråret 1085, da forberedelserne til sommerens planlagte togt mod England, som Knud ville inværksætte i alliance med sin svigerfader, den flandriske greve, Robert I og med støtte fra svogeren Olaf Kyrre, må have været i fuld gang.⁴¹ Et togt, hvorved Knud den Hellige forsøgte at realisere det arvekrav på Englands krone, som Svend Estridsen, at dømme efter Adam af Bremen mente sig have, og som Svend i 1069–70 gjorde et forsøg på at gøre gældende ved et togt, hvori blandt andet Knud den Hellige deltog, dvs netop omkring det tidspunkt da Adam skrev – og formodentlig er der en sammenhæng mellem Adams formulering og togtet.⁴²

Set i sammenhæng med situationen i 1085 indeholder seglet altså et klart politisk budskab, der langt bedre forklarer dets indhold, end hvis dette skal forstås på baggrund af en senere fabrikation.

Skal der rettes indvending mod brugen af falkeryttermotivet i 1085 må den gå på, at typen først kendes fra 1100-tallet, og at dets “retslige” indhold tilsyneladende først lader sig etablere ud fra 1200-tals brug.

Spørgsmålet er imidlertid om dette er nogen vægtig indvending. For hvor mange bevarede segl fra den mellemliggende tid har vi kendskab til, hvori seglfører kendetegnes ved først og fremmest at være arving til titel, len eller lignende?

Hvad vi imidlertid har kendskab til er, at netop i Flandern, hvortil Knud den Hellige som nævnt havde en lang og nær tilknytning både politisk i modsætningsforholdet til Vilhelm Erobreren og dynastisk ved ægteskabet med Robert Is datter, Adele, og hvor Knud den Hellige først og fremmest kunne tænkes at hente kontinentale inspirationer;⁴³ netop i Flandern havde Robert Is søn, den senere Robert II et segl, som han brugte (1089) endnu mens faderen var i live. Vi ved imidlertid ikke hvorledes dette segl så ud.⁴⁴

Hvad vi heller ikke ved er, hvad inspirationskilden til brugen af falkeryttermotivet i segl har været. Kildeforholdene tillader os således ikke at etablere en forbindelse mellem denne segltypes opståen og så den kendsgerning, at vi netop i Flandern finder den ene helgen, der i hertugeligt skrud, har falcken som attribut, Gents skytshelgen St Baaf eller Bavo, hvis kult netop i 1000-tallet med to translationer, et nyskrevet vita og en mirakelsamling oplevede en kulmination.⁴⁵ Et problem er

imidlertid, at det bevarede kildemateriale ikke tillader en datering af denne fremstilling af St Baaf;⁴⁶ og vi kan heller ikke etablere nogen direkte forbindelse mellem det flandriske grevhus og Gent udover, at Gent støttede Robert I, da han usurperede magten fra nevøen, Arnulf III; og at Robert I på et for os ukendt tidspunkt udstedte et privilegium til St Baaf klosteret i Gent – det eneste kendte privilegie til et kloster fra denne greve, hvis tekst er kendt fra dattersønnen, Karl den Godes bekræftelse i 1122.⁴⁷ Men udelukkes kan det på den anden side ikke, at der er en sådan sammenhæng. I hvert fald viser St Baaf, at Flandern har været receptivt overfor falkemotivet.

Imidlertid kunne der for Knud den Hellige i forbindelse med et togt til England have været endnu et incitament til at bruge en falk i sit segl. Her kan vi kun beklage, at vi ikke kender indholdet i Knud den Stores segl;⁴⁸ men en kendsgerning er det, at Edvard Bekenderen på reversen i sit dobbeltsegl lader sig fremstille med et scepter i højre hånd, hvorpå sidder en ikke nærmere artsbestemt fugl. Motivet kendes også fra kejser Konrad II's segl og videre tilbage til fremstillinger af Otto III.⁴⁹ Motivet skal sikkert ses i sammenhæng med at Edvard i legenden titulerer sig "Anglorum Basileus". Den nærmeste forbindelse mellem Edvard og de tysk-romerske kejsere går via Knud den Store og Konrad II. Men under alle omstændigheder har inspirationskilden til udformningen af Knud den Helliges segl også kunnet ligge her.

På baggrund af dette og vor generelt fragmentariske viden, om hvilke segltyper, der var i faktisk anvendelse på 1000-tallet, forekommer det ikke tilrådeligt i falke-ryttermotivet at se et indicium mod 1085-seglets ægthed. Det forekommer mere sandsynligt, at Knud den Hellige med sine internationale forbindelser skulle have kunnet inkludere et sådant motiv i sit segl, end at Lundekirken på et senere tidspunkt skulle have gjort det i et falsum.

Harve Lundekirken sat sig for til et givet tidspunkt at forsyne Knud den Helliges gavebrev med et segl (eller eventuelt at erstatte et tabt segl), forekommer det nemlig ikke særligt sandsynligt, at man skulle have valgt at lade udføre et efter nordiske forhold så eksotisk segl, fremfor at lade sig lede af en for tiden gængs type. Eventuelt kunne man have ladet sig lede af seglet på Erik Emunes gavebrev fra 1135, der jo ifølge brevs tekst var beseglet, omend vi ikke ved, hvornår dette segl gik tabt – og heller ikke ved at læse *Diplomatarium Danicum* kan finde ud af om det er tabt(!). I hvert fald må man ved Lundekirken have haft kendskab til, hvorledes samtidens kongesegl så ud, og risikoen ved at følge et sådant eksempel kan næppe have været større end ved at fremstille et både falsk og eksotisk segl. Under alle omstændigheder er det vanskeligt at tænke sig, at man ved Lundekirken skulle have haft et sådant arsenal af fremmede segl, at man har kunnet lade sig inspirere af alle de forbilleder Hejlskov Larsen peger på, især er det svært at se hvorfra den lundensiske falsifikator skulle have hentet inspirationen til legendens versificerede tekst. En tekst der var så politisk relevant i 1085, og da også har sine nærmeste forbilleder.

Fuld sikkerhed med hensyn til ægtheden af Knud den Helliges segl vil vi ikke kunne få, når vi kun har Peringskiölds tegninger. Dertil er deres forhold til forlægget for usikkert, både fordi han, som vi har set, ikke veg tilbage fra at tilføre sine seglbilleder træk, som han ikke forefandt på sine forlæg. Men også fordi muligheden er stor for, at andre træk, der er blevet tolket som "suspekter" kan være resultat

af, at seglforlægget har været for defekt til, at Peringskiöld korrekt har kunnet tolke seglbilledet. Disse træk lader sig derfor ikke anvende i en argumentation for eller imod seglets ægthed.

Mens træk på tegningerne som af Hejlskov Larsen opfattes som anakronistiske, såsom kronen og klapstolen, begge i Peringskiölds udformning udmærket lader sig forklare på grundlag af andre samtidige forlæg. Så er det eneste af de anførte træk, der i Peringskiölds tegning med nogenlunde sikkerhed kan formodes at gengive forlæggets indhold, falkeryttermotivet, og det må være på dette en falsifikationsteori må bygge. I falsifikationsscenarioet kom det dog kun med "i mangel af bedre". I 1085-situationen lader det sig derimod i forbindelse med legenden tolke som udtryk for Knud den Helliges præentioner på den engelske krone på grundlag af en arvet han antyder at have overtaget fra sin fader, Svend Estridsen.

Hvorledes man i sidste instans vil stille sig til ægtheden af seglet må afhænge af hvilken vægt man mener at burde tillægge det "typologiske" argument. Hvilket igen er et spørgsmål om at vægte den omstændighed, at vi ikke kender samtidige paralleller til motivets brug, overfor at vi kun har begrænset kendskab til, hvorledes et antal segl vi ved brugtes faktisk har set ud. Dette skal ses på baggrund af at 1000-tallet er en sfragistisk brydningstid, hvor nye segltyper opstår ikke mindst det senere så allestedsnærværende ryttersegl. Imidlertid er et nyt motiv i sin oprindelsessituation ikke underkastet et "typologisk" sæt af normer. Et sådant udvikler sig først sekundært og næppe uden undtagelser. Sagt på en anden måde: den typologiske mangfoldighed på 1000-tallet forefalder at være stor. Man skal også tage i betragtning, at det kan være ligeså vanskeligt at give en rimelig forklaring på et motivs optagelse i et falsum som i et ægte segl.

Er den sammenhæng, som 1085-seglet er søgt sat ind i, korrekt, fremstår seglet som en vigtig kilde til det udenrigspolitiske aspekt af Knud den Helliges politik.⁵⁰ Denne tenderer ofte mod at blive betragtet som en sidste krampetrækning af vikingetidens eventyrpolitik, fremfor – som den snarere er – et udtryk for dansk deltagelse i den dynastisk prægede kombinationspolitik, der beherskede det feudale Europa, ikke mindst i området omkring den Engelske kanal, og som Danmark først igen trådte aktivt ind i under Valdemarene. I dansk historiografi er dette aspekt oftest trådt tilbage i forhold til diskussionen om Odense-litteraturens udsagn om karakteren af Knud den Helliges danske kongemagt. Den foreliggende seglundersøgelse skulle derfor kunne bidrage til at formidle en mere alsidig opfattelse af Knud den Helliges regering.

Forhåbentlig kan den af Hejlskov Larsen indledte diskussion af Knud den Helliges segls ægthed også bidrage til, at seglforskningen fremover generelt får en mere central placering i historikernes bevidsthed.

NOTER

- 1 Almindeligvis tilskrives alle segltegninger, der forekommer i Peringskiölds værker ham. Sikre herpå kan vi imidlertid ikke være, idet han i sin medarbejderstab ved udarbejdelsen af "sit" diplomatarium til stadighed havde folk, der også havde til opgave at lave seglaftegninger, jvf. Ina Friedlaender: *Peringskiölds Diplomatarium*, Lund 1971, s. 48–63. Hvad specielt Knud den Helliges segl angår, kommer især Th. C. Holm, der var segltegner fra 1694, på tale (s. 55). Når der i det følgende tales om Peringskiölds segltegninger skal det altså forstås med dette forbehold.
- 2 T. Hejlskov Larsen, "Er Knud den helliges segl fra 1085 en forfalskning?," *Scandia* 51, årg. 1985, Lund 1986, s. 19–32, 277.
- 3 A. Køcher, "Kongebrevet fra 1085", *Historisk Tidsskrift* 9. rk, bd. 2, Kbh 1921–23, s. 129–70, især 148–50; L. Weibull, "Knut den heliges gåvobrev till Lunds domkyrka 1085", *ibid.* bd. 3, Kbh 1925, s. 104–47, især 133–37.
- 4 F. E. Harmer, *Anglo-Saxon Writs*, Manchester 1952, s. 100 m.n. 3.
- 5 R.-H. Bautier, "Échanges d'influences dans les chancelleries souveraines du moyen âge, d'après les types des sceaux de majesté", *Comptes rendus de l'académie des inscriptions & belles-lettres* 1968, Paris 1968, s. 204–05.
- 6 Hejlskov Larsen, s. 277. Det hedder her, at HL har til hensigt at tage det første skridt til en nøjere "quellenkritischen Analyse der ältesten Abzeichnung des Siegels von 1085".
- 7 Hvor forsigtig man bør være ved omgang med segltegninger blev jeg selv grundigt belært om, da jeg, som andre før mig, satte min lid til Th. Bühlers aftegninger af tsar Ivan IVs statssegl (1880), der blev til under den Livlandske krig. Tegningerne blev gjort efter nu delvist ulæselige segl i det svenske rigsarkiv. En seglmedaillon på seglet, hvis omskrift nu ikke kan læses, men hvis billede viser en speglvendt udgave af Wendens våben, skulle ifølge Bühlers tegning angiveligt være Revals segl (p. goroda Revale). Da Reval aldrig var i rus. besiddelse under denne krig, men var et af de stærkest eftertragtede mål, syntes det klart, at der her var tale om et præventionssegl. Senere kunne det imidlertid vises, at der i omskriften aldrig havde stået "Revale", men "Kesi" (rus. for Wenden); ligesom andre dele af seglets omfattende legende af Bühler fejlagtigt var gengivet på grundlag af andre kilder, hvor man godt nok kunne have forventet at finde samme tekst, men blot ikke gjorde det. Sml. J. Lind, "'Ryksesablen'", "Finlands Bjørn", *Novgorods løve samt nogle fisk. En strid på våben*", *Historisk tidskrift för Finland* 1983, Hfs 1983, s. 377f; og korrigerende hertil J. Lind, "Ivan IV's Great State Seal and his Use of some Heraldic Symbols during the Livonian war", *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 33, 1985, München 1986, s. 482 f.
- 8 *Diplomatarium Danicum* 1. rk, bd. 2, Kbh 1963, s. 44; Weibull, s. 133. Jvf. også B. E. Hildebrands bemærkning, at denne periodes segltegninger "med alla sina förtjenster, (har) ett väsentligt grundfel, att de stundom innehålla mera än hvad ritaren sett på originalen, utan att sådant alltid på teckningen antydes. Man älskade icke fragmentariska afbildningar och företog sig därför att på fri hand utfylla hvad som på originalet gått förlost", *Svenska sigiller från medeltiden*, bd. 1, Sthlm 1862–67, s. IX.

9. Johan Peringskiöld, *Ättartal för Swea och Götha Konungahus*, Sthlm 1725, udg. af sønnen, Johan Fredrik, s. 71.
10. Kungl. Bibl., Stockholm, Fh 13. Efter Neschers frontispice følger Peringskiölds titel: "*Konunga = tal eller Förteckning på Swea och Götha Rikes Konungar och Drottningar med theres gamla Minningsmerken . . .*".
11. DD, s. 44.
12. DD, s. 45–6.
13. I realiteten er dette segl dog Birger Jarls hustru, Ingeborgs, jvf. Fleetwood *Svenska medeltida kungasigill* III, Sthlm 1947, s. 98 f.
14. Hildebrand 1. ser. pl. 5, nr. 24–25, med tekst s. 3. Peringskiöld må dog have kendt noget af indskriften, jvf. også Fleetwood I Sthlm 1936 s. 56 m. fig. 61. Lignende gengivelser hos Peringskiöld af Philipp Birgerssons (Brosa) segl (s. 42) og Svantepolk Knutssons segl (s. 95).
15. "Ättartal", s. 42; Fleetwood III, s. 13–16, især pkt a; SRA, *Genealogica* 69: Svea och Götha Rikens Jarlar och Furstar eller rikens Föreståndare = Furstlige Minnen, 23.
16. Hildebrand 1. ser. pl. 1, nr. 3–4; Fleetwood I, s. 19–22 m. fig. 19–24.
17. I forbindelse med tegningen i KB FH 13, s. 73, medfølger i to tempi skrevne forklaringer. Den første angiver kilden, udat. beskyttelsesbrev til Saba kloster i Viby klostres samling (Peringskiöld har således ikke som man får indtryk af i "Ättartal" kendt to eks.: et fra hvert af de to klostre, der jo da funktionelt også var et og samme kloster); mens den anden tekst forklarer, at det stærkt optrukne er hvad der er bevaret af seglet, mens det resterende "är suplerat efter en gamal afritning". Af sådanne ældre tegninger kendes dog kun Johannes Bures, og han har kun tegnet reversen, idet aversen kun tekst-beskrives. For, at det er Bure Peringskiöld henviser til, taler den omstændighed, at Peringskiöld fejlagtigt i sin omskrift har indført et "CLIPEVS", da der ikke er tale om noget våben, sammenholdt med at Bure i sin tegning ikke har angivet nogen omskrift, jvf. Fleetwood I, s. 19–20.
18. Hildebrand 1. ser. pl. 1, nr. 6–7; Fleetwood I, s. 29–32 m. fig. 19–24. Sml. KB Fh 13, s. 77.
19. Hejlskov Larsen, s. 27: Trissesporene "kan tidligst være fra 1300-tallet"; "kan ikke være fra andet end 13–1400-tallet"; og s. 28 som artiklens sidste sætning "I hvert tilfælde peger det yngst daterbare træk på 1085-seglet, nemlig sporene, på, at 1085-seglet formentlig er fremstillet i 1300-tallet". Dateringen synes dog lovlig sen. I Rusland er de arkæologisk belagt i 1220–30erne, hvilket helt modsvares af deres forekomst på Henry IIIs segl fra 1226 ff, jvf. A. N. Kirpičnikov, *Voennoe delo na rusi*, Leningrad 1976, s. 48 f; W. de Gray Birch, *Catalogue of Seals in the Department of Manuscripts in the British Museum* I, London 1887, s. 15 f, m.pl. II, nr. 100.
20. Fleetwood I, s. 11 f, m. fig. 2; Hildebrand 1. ser. pl. 1, nr. 2; fotografi også i S. Tunberg, *Sveriges historia* 2, Sthlm 1926, s. 53, hvor seglets bevaringstilstand er betydeligt bedre end i 1936. Dette har Fleetwood åbenbart ikke observeret og det kaster et lidt uheldigt lys over 1929-restaureringen. Mange af de detaljer Peringskiöld iøvrigt forsyner seglet med ses ikke idag og sås heller ikke på Hildebrands tid.
21. Dertil kommer, som anført, at ingen af tegningerne er identiske på netop dette punkt, idet en har både stigbøjle og trissespore, en anden kun trissespore og den tredje ingen af delene.
22. Hvorvidt korset, som Thomas Riis mener, hører til kronen får stå hen. Aversens kors synes snarest at høre til omskriften, mens reversens på den "ældste" tegning synes integre-

- ret i kronen, men i trykket frigjort fra kronen. Under alle omstændigheder er korset på begge sider anbragt, hvor det måtte forventes i omskriften; sml. Riis, *Les institutions politiques centrale du Danemark 1100–1332*, Odense 1977, s. 152.
23. Hejlskov Larsen anfører (s. 23), at der kan være tale om en byzantinsk inspireret krone med pendilia, "men hvorfor ikke blot se den som det den er på segltegningen: en kronehjelms; som dog tidligst kan være fra det 12. årh."
 24. P. Hauberg, *Myntforhold og udmyntninger i Danmark indtil 1146*, Kbh 1900, s. 134 f med tvl. XI: 4; XII: 1, 4, etc. For typen, se P. E. Schramm, *Die deutschen kaiser und Könige in Bildern ihrer Zeit 751–1190*, München 1983 (1928¹), s. 141–43, 160 m.fl. For mangfoldigheden af kronetyper på denne tid, se K. Skaare, "Herskertegn og maktsymboler på norsk og annen nordisk middelaldermynt", i *Kongens makt og ære*, Oslo 1985, s. 53 ff. Samtidige tyske og engelske paralleller i V. M. Potin, *Drevnjaja Rus' i evropejskije gosudarstva v X–XIIIvv*, Leningrad 1968, Ill. 11 nr. 11, s. 102, 104; Ill. 20 nr. 10, s. 164, 166.
 25. Schramm, *Die deutschen Kaiser*, Ill. 22–23 med s. 162 (9.årh.); 110 m.s. 84, 207 f (10.årh.s slut); 129 m.s. 219 (1014–24); 165 m.s. 237 (1082–96); etc.
 26. Bedste afbildning i G. Duby (ed.), *Histoire de la France I*, Paris 1970, s. 257; og *Chartes et diplômes relatifs à l'histoire de France I*, Paris 1908, udg. v. M. Prou, pl. VIII: 2 (1082), om seglet se her s. CXXIV–CXXIX; dat. eks. (1080/5) i M. Prou; "Examen de deux diplômes de Philippe Ier pour l'abbaye de Messine, en Flandre", i *Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire* 71, Bruxelles 1902, pl. 2, mel. s. 212–13.
 27. Oprindeligt overtog Philipp I øjensynligt faderens, Henri Is segl med tilpasset legende, hvor kongen afbildes siddende på en bæk, jvf. *Chartes et diplômes*, som ovf. og Birch, *Catalogue V*, London 1898, nr. 18071, s. 114 m.pl. IV (dat. 1068); eks. dat. 1066 hos Prou, pl. 1 smst. og *Chartes et diplômes*, pl. VIII: 1. Muligvis har Hejlskov Larsen i lighed med Bautier (s. 204) og mod Prou ment, at der i Philipp Is segl endnu ikke var tale om en klapstol, men en simpel stol med løvehoved og grifben. Men hertil er så at sige, at Knud den Helliges stol at dømme efter samtlige Peringskiølds tegninger jo også snarest er en simpel stol, idet stolens højre ben tydeligvis drejer op mod højre armlæn fremfor at fortsætte i et X – og det i en ret så solidt udseende konstruktion.
 28. Balduin Vs segl synes dog alene kendt gennem Vredius' tegning fra 17.årh., jvf. O. de Wree, *Les sceaux des comtes de Flandre*, Brügge 1641, f. 3.
 29. J. Cuvelier, "La matrice du sceau de Baudoin IV, comte de Flandre (988–1035)", *Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique* IV, Bruxelles 1906, s. 372–83; V (1907), s. 171–72. Et aftryk er afbildet hos Marius Kristensen, "Et middelalderligt Signet fundet ved Læborg", i *Fra Ribe Amt 1908*, Kbh 1908, s. 178; signetet selv er afbildet i Schultz, *Danmarks Historie I*, Kbh 1941, s. 576.
 30. E. Sabbe, "Etude critique sur le diplôme d'Arnoul Ier comte de Flandre, pour l'Abbaye de Saint-Pierre à Gand", *Études d'histoire dédiées à la mémoire de Henri Pirenne*, Bruxelles 1937, s. 329; sml. Bautier, s. 198 n. 1; afbildet i E. Kittel, *Siegel*, Würzburg 1970, s. 118, jvf. også s. 120, 276 og 445.
 31. For Ottonerne, se O. Posse, *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige I*, Dresden 1909, tvl. 7: 3–4 (Otto I); 8: 1, 3–4 (Otto II); 9: 4 (Otto III), sameksisterende med segl med oprejst håndstilling, hvilket er et gennemgående træk også senere. For Louis VII, Birch, *Catalogue V*, nr. 18073, s. 115 m.pl. IV; eks. dat. 1138 i *La Grande Encyclopédie* 12, Paris 1974, s. 7304.
 32. En fuldstændig gengivelse af Edwards segl (1. type), muligvis suspekt, jvf. Harmer, s. 102, i L. de la Marche, *Les sceaux*. Paris 1889, og fragmentarisk (2. type) i Harmer, pl. 1 og 2, her, s. 94 ff generelt om dette segl. Bemærk at håndstillingen er af hver sin type på henholdsvis avers og revers.

33. Omend den forskel i forhold til Vilhelm Erobrerens hest, som Hejlskov Larsen i polemik mod Weibull vil hævde, nu ikke er så stor: Vilhelms hest har ikke som ellers ved de fleste fremstillinger af heste i gallop begge bagben bagudstrakte; snarere er venstre bagben sat i stort set samme skridtgangsstilling som Knuds, jvf. foto af Vilhelms segl hos Riis, s. 173.
34. Fleetwood I, fig. 3.
35. Senere i sin ekskurs (s. 28) henfører Hejlskov Larsen, lidt uforståeligt i lyset af denne udredning af motivets indhold (s. 24–26), motivet “både indholdsmæssigt og typologisk” til en “kirkelig sfære”.
36. Birch: Catalogue V, nr. 19460, s. 544 m.pl. XIII.
37. L. Blancard, *Iconographie des sceaux et bulles conservés dans la partie antérieure à 1790 des Archives Départementales des Bouches-du-Rhone*, Marseille-Paris 1860, s. 15 m. pl. 3: 3, jvf. også pl. 3bis: 3.
38. Hejlskov Larsen opponerer også mod tilstedeværelsen af en “kronehjelm” på falkerytteren, da alle falkeryttere han kender er barhovede (s. 26). Men indvendingen er imidlertid irrelevant for Knud den Helliges segl, hvis dette er ægte, da man jo vanskeligt kan forlange, at en seglskærer i 1085 skulle overholde et typologisk regelsæt der først udvikledes 100–200 år senere, og er seglet et falsum må tilstedeværelsen af en hovedbeklædning snarere stille spørgsmålstegn ved falsumets ægthed (!).
39. En omstændighed som Hejlskov Larsen (s. 22) på typologiske grunde også synes at finde suspekt.
40. Hejlskov Larsen hævder (s. 23), at slægtsangivelser på segl tidligst kendes fra midten af 1100-tallet; men her overser han åbenbart, at netop Knud den Helliges egen søn, Karl den Gode, som greve af Flandern (1119–27) i legenden til begge sine segltyper tilføjer et “et filius regis Datiae”, jvf. F. Vercauteren, *Actes des comtes de Flandre 1071–1128*, Bruxelles 1938, s. CVII, m. pl. XII nr. 8; XIII nr. 9.
41. *The Anglo-Saxon Chronicle*, ed. D. Whitelock, London 1961, s. 161; C. Verlinden, *Robert Ier le Frison*, Haag 1935, s. 107–12.
42. Oplysningen hos Adam om, at Edvard Bekenderen skulle have indsat Svend som sin nærmeste arving, også i det tilfælde, at Edvard selv skulle få sønner (bog II: 78; III: 12), må utvivlsomt stamme fra Svend selv, se W. Trillmich, *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der hamburgischen Kirche und des Reiches*, Darmstadt 1978, s. 318, 338; jfv. også den nye, kommenterede, svenske udgave: *Adam av Bremen*, Sthlm 1984 s. 113, 137, 225 n. 360. For togtet, se D. C. Douglas, *William the Conqueror*, London 1977 (1964¹), s. 218–19 med der anf. kilder; *Anglo-Saxon Chronicle*, s. 149–53.
43. Betydningen af den flandriske forbindelse er nyligt blevet fremhævet af Jarl Gallén, “Knut den helige och Adela av Flandern. Europæiska kontakter och genealogiska konsekvenser”, i *Studier i äldre historia tillägnade Herman Schück*, Sthlm 1985, s. 49–66. Knud den Helliges forbindelse til Flandern går i det mindste tilbage til 1075, da han efter det mislykkede togt til England dette år søgte tilflugt hos grev Robert, jvf. *Anglo-Saxon Chronicle*, s. 157 f; Douglas, s. 232–33.
44. Vercauteren, *Actes*, s. 23–32, især 24–29; M. Gysseling & A. C. F. Koch, “Diplomata Belgica ante annum Millesimum centesimum scripta” I = *Bouwstoffen en studien voor de geschiedenis en de lexicografie van het Nederlands I*, Brussel 1950, s. 289, 295 f m. pl. LXXI. Fra Robert IIs tid som regerende greve har vi to segltyper bevaret, begge ryttersegel, men med forskellige legender: “Sigillum Rodberti comitis Junioris”, “+ Rodbertus Flandrensius comes”. Vercauteren mener nu, at “Junior”-seglet kan stamme fra perioden 1086–93, da han deltog i styret. Heroverfor står imidlertid, at dette segl kun er kendt i brug 1109 og 1111, altså de sidste to år af Robert IIs liv, mens det andet, formodede yng-

re segl, er kendt i brug 1096, 1101–02 og 1107, jvf. Vercauteren, *Actes*, s. CIV–CVI; om de flandriske grevers segl 1071–1128, se her s. CII–CVIII.

45. *Lexikon der christlichen Ikonographie* V, Rom 1973, s. 344 ff; C. Cahier, *Caractéristiques des saints dans l'art populaire* I, Paris 1867 (rep. Bruxelles 1966), s. 406; K. Künstle, *Ikonographie der Heiligen*, Freiburg i. Br. 1926, s. 121; M. Coens, "S. Bavon était-il évêque?" i *Analecta Bollandiana* 63, Bruxelles 1945, s. 200–41. St Baaf skal før han opgav sit verdslige liv have været grev Allowin af Haspengau (Hesbay), og det er denne hans fortid falkefremstillingen viser hen til.
46. Flandern med Gent hørte til de værst ramte områder under billedstormen, jvf. E. de Moreau, S. J., *Histoire de l'Église en Belgique* V, Bruxelles 1952, s. 122 ff.
47. V. Fris, *Histoire de Gand*, Gand 1930, s. 14; Vercauteren, *Actes*, s. 243–47.
48. Argumentationen for dette segls eksistens, dets mulige karakter, dvs. som muligt forbillede for Edvard Bekenderens dobbeltsegl, samt tidligere engelske segl findes hos Harmer, s. 17 f, 92–105; et af Knud den Stores segl skal have været forevist på tinge i Jylland, ligesom det også har været forelagt i Norge, se udover Harmer, O. A. Johnsen & J. Helgason (udg.), *Den Store Saga om Olav den Hellige*, Oslo 1941, s. 428–30.
49. Birch, *Catalogue* I, s. 2 f, nr. 5–11, pl. I: 9. Motivet bruges også i flere af de efterfølgende kongers segl; Schramm, *Die deutschen Kaiser*, s. 205 f, 222 f, m.pl. 110, 134 f.
50. Dette aspekt er generelt underspillet i nyere dansk historiografi, men foreligger betydeligt bedre belyst i nabolandenes historiografi; sml. f.x. Aksel E. Christensens fremstilling i (Gyldendals) *Danmarks historie* 1, Kbhvn 1977, s. 236–63, hvor udenrigspolitikken kun berøres helt perifert (s. 246–47), med Per Sveas Andersen, *Samlingen av Norge og kristningen av landet 800–1130*, Bergen 1977, s. 168 ff, og F. M. Stenton, "Anglo-Saxon England" = *The Oxford History of England* 2 (3d ed.), Oxford 1971 (1943'), s. 605 f, 617, eller den nævnte fremstilling af Douglas, s. 213–22, 232 f, 346 f, 356.